

De beleving van peetsituaties op het Speciaal Basisonderwijs naar prevalentie, aard en aanpak
bij kinderen met een Autisme Spectrum Stoornis

Masterthesis

Universiteit Utrecht

Masteropleiding Pedagogische Wetenschappen

Masterprogramma Orthopedagogiek

Masteronderzoek van:

S. Exterkate (3465608)

I.F. Weijnenberg (3495485)

Onder leiding van:

Dr. P. L. M. Baar

2° beoordelaar: Dr. J. Douma

Datum: 27 juni 2013

Voorwoord

Hierbij presenteren wij ons Masteronderzoek ter afsluiting van de Masterstudie Orthopedagogiek aan de Universiteit Utrecht. Binnen dit onderzoek hebben wij een taakverdeling aangehouden. De doelstellingen zijn in samenspraak geformuleerd en uitgewerkt. Susanne was verantwoordelijk voor de uitwerking van de eerste en derde doelstelling binnen alle secties en Irene was verantwoordelijk voor de uitwerking van de tweede en vierde doelstelling binnen alle secties.

Dit was onze eerste echte ervaring met kwalitatief diepteonderzoek. We zijn blij dat we deze uitdaging hebben mogen aangaan. Het heeft onze academische vaardigheden uitgebreid. Wij hebben het contact met de respondenten als erg inspirerend en plezierig ervaren.

Onze bijzondere dank gaat uit naar Paul Baar. Hij heeft ons tijdens het proces van het onderzoek begeleid. Bovendien willen wij alle scholen en respondenten bedanken die hebben opgestaan voor deelname aan ons onderzoek.

Abstract

Pesten is een veelomvattend probleem dat ook onder kinderen met een Autisme Spectrum Stoornis (ASS) binnen het Speciaal Basisonderwijs (SBO) voorkomt. Dit onderzoek verschaft wetenschappelijke kennis en implicaties voor pestinterventies. De doelstelling van dit onderzoek was inzicht verkrijgen in het verschil in prevalentie van ervaren pestgedrag op SBO scholen bij leerlingen van 9 tot en met 13 jaar met ASS (n = 25) in vergelijking met leerlingen zonder ASS (n = 72) naar sekse en leerjaar en in de aard en aanpak door scholen en docenten van ervaren pestgedrag bij leerlingen met ASS. De ervaren prevalentie werd kwantitatief onderzocht middels vragenlijsten. Daderschapsscores waren onverwacht significant hoger onder kinderen met ASS. Bij slachtofferschapsscores was dit niet het geval. Sekse en leerjaar waren niet van invloed. Onder kinderen met ASS bestond meer variatie in de frequentiepercentages geclassificeerde pestrollen. De visie op aard en aanpak werd kwalitatief onderzocht middels interviews. De leerlingen hadden moeite met het alomvattend definiëren van pestsituaties. Deze werden niet altijd zo beleefd en ze zagen zichzelf veelal als niet betrokken, wat overeenkwam met hun geclassificeerde rol. Ze ervoeren de aanpak als wisselend effectief.

Sleutelwoorden: pesten, daderschap, slachtofferschap, autisme, speciaal onderwijs

Abstract (English)

Bullying is a comprehensive problem which also occurs among children with an Autism Spectrum Disorder (ASD) within special primary education (SBO). This research offers scientific knowledge and implications for bullying interventions. The goal of this study was to explore the difference in experienced bullying behavior prevalence among students from 9 to 13 years of age with ASD (n = 25) compared with students without ASD (n = 72) within SBO schools by sex and grade and in kind and approach of schools and teachers of experienced bullying behavior among students with ASD. The experienced prevalence has been studied quantitatively using questionnaires. Contrary to expectations perpetration scores were significantly higher among children with ASD. Victimization scores were not. Sex and grade had no effect. There was more variation in frequency rates of classified bullying roles among children with ASD. The view on kind and approach has been studied qualitatively using interviews. They had difficulties in defining bullying situations comprehensively. These were not always experienced as such and they mainly saw themselves as not involved, which matched their classified roles. They conceived the approach as variable in effectiveness.

Keywords: bullying, perpetration, victimization, autism, special education

De beleving van peestsituaties op het Speciaal Basisonderwijs naar prevalentie, aard en aanpak bij kinderen met een Autisme Spectrum Stoornis

De laatste decennia is er in toenemende mate aandacht voor peestsituaties. Pesten is een veelomvattend probleem dat doorgaans op alle scholen voorkomt (Scholte, Engels, Haselager, & Kemp, 2004). Ook binnen het speciaal basisonderwijs (SBO) krijgt men te maken met peestsituaties. Het SBO bevat een heterogene groep aan leerlingen, wat deze groep interessant maakt voor onderzoek. In dit onderzoek wordt met name gekeken naar de groep kinderen met een Autisme Spectrum Stoornis (ASS) die deelneemt aan het SBO. Kinderen met ASS hebben tweemaal meer kans om slachtoffer te worden van pesten (Cappadocia, Weiss, & Pepler, 2012). Dit heeft te maken met problemen in de communicatie die binnen deze groep doorgaans voorkomen. Hierdoor wordt het gedrag van kinderen met ASS sneller geïnterpreteerd als 'raar' of 'vreemd' (Humphrey & Symes, 2010). Afwijkende sociale vaardigheden worden sneller opgepikt door leeftijdsgenoten en kunnen resulteren in uitsluiting of pestgedrag (Bejerot & Mörtberg, 2009). In vergelijking met de populatie zonder ASS lopen kinderen met ASS geen groter risico om zelf te pesten (Montes & Halterman, 2007).

Autisme spectrum stoornissen bestaan uit pervasieve ontwikkelingsstoornissen die bepaalde gemeenschappelijke symptomen hebben (American Psychiatric Association, 2000). De gemeenschappelijke symptomen van deze stoornissen zijn een gebrek aan sociale interactie, een gebrek aan communicatie en het vertonen van beperkte, repetitieve en stereotype gedragspatronen, interesses of activiteiten. Hoewel de intelligentie onder personen met ASS enorm varieert, inclusief bovengemiddelde intelligentie, vertoont 70% tot 75% van alle gevallen een verstandelijke beperking (Volkmar, Klin, & Schultz, 2005).

Pesten is niet zonder gevolgen. Het veroorzaakt trauma's en heeft gevolgen voor het verdere functioneren. Slachtoffers van pesten hebben vaker een lager zelfbeeld, een lager sociaal en emotioneel aanpassingsvermogen, psychische problemen en fysieke gebreken (Bejerot & Mörtberg, 2009). Voor daders heeft pesten ook gevolgen. Zij lopen een groter risico op psychosomatische problemen dan kinderen die niet betrokken zijn bij peestsituaties (Gini & Pozzoli, 2009). Dit geldt ook voor kinderen die zowel dader als slachtoffer van pesten zijn. Daarnaast vertonen zowel zij als kinderen die alleen dader zijn meer gedragsproblemen (Wolke, Woods, Bloomfield, & Karstadt, 2003). Kinderen die zowel dader als slachtoffer van pesten zijn vertonen naast externaliserende problemen, ook meer internaliserende problemen en minder pro sociaal gedrag dan kinderen die alleen slachtoffer zijn (Arsenault et al., 2006).

Er bestaan geen antipestprogramma's voor kinderen met ASS op het SBO (Van Roekel, Scholte, & Didden, 2010). Daarom is dit onderzoek belangrijk voor het geven van aandachtspunten voor de ontwikkeling van toekomstige interventies op dit gebied.

De algemene doelstelling van dit onderzoek tracht inzicht te verkrijgen in het verschil in prevalentie van ervaren pestgedrag op SBO scholen bij leerlingen van 9 tot en met 13 jaar met ASS in vergelijking met leerlingen zonder ASS naar sekse en leerjaar en in de aard van ervaren pestgedrag en aanpak door scholen en docenten van dit pestgedrag bij leerlingen met ASS. Onderzoek naar de ervaren prevalentie, aard en aanpak op pestsituaties onder kinderen met ASS op het SBO kan inzicht bieden in de aard van beleving van pestsituaties in deze doelgroep. Het kwalitatieve onderzoek is een verdere verdieping van het kwantitatieve onderzoek. Mogelijke verschillen in prevalentie tussen kinderen met ASS en kinderen zonder ASS worden op deze manier verder onderzocht naar aard en aanpak. Daarnaast kunnen eventuele verbanden verder bestudeerd worden. Dit kan bijdragen aan de wetenschappelijke kennis die voorhanden is over kinderen met ASS in pestsituaties. Van Roekel, Scholte, en Didden (2010) hebben onderzoek gedaan naar peer- en zelfgerapporteerde pestsituaties onder jongeren met ASS op het speciaal voortgezet onderwijs. Zij hebben gekeken of jongeren pesten juist waarnemen en of de Theory of Mind (ToM) en pesten samen gerelateerd kunnen worden aan deze waarneming. Kinderen met ASS zouden een gebrek hebben aan de ToM (Van Roekel et al., 2010). De ToM veronderstelt dat men onafhankelijke mentale toestanden van het zelf en van anderen toe kan schrijven om zo gedrag te verklaren en te voorspellen (Baron-Cohen, 2000). Van Roekel et al. (2010) hebben gevonden dat kinderen met ASS die zelf gepest worden een niet-pestsituatie eerder als pestsituatie zien dan kinderen zonder ASS. Kinderen met ASS die zelf pesten daarentegen en die een minder ontwikkelde ToM hebben, zien een pestsituatie eerder als niet-pestsituatie. Onderzoek onder kinderen met ASS op het SBO kan van belang zijn bij het ontwikkelen van pestinterventies voor deze doelgroep. Omdat wordt verwacht dat de sociale cognitie bij jongere kinderen met ASS minder ontwikkeld is (Smith, Madson, & Moody, 1999), zal dit onderzoek zich richten op jongens en meisjes uit leerjaar zes, zeven en acht op het SBO. Naast de verwachting dat pesten gerelateerd is aan ASS (Bejerot & Mörtberg, 2009; Cappadocia et al., 2012), blijft een belangrijke vraag hoe kinderen met een dergelijke stoornis pestsituaties beleven.

De eerste doelstelling van dit onderzoek is inzicht verkrijgen in het verschil in ervaren prevalentie van dader-/slachtofferschap bij leerlingen met ASS en zonder ASS naar sekse en leerjaar. Een pestsituatie wordt gekenmerkt door een slachtoffer dat herhaaldelijk en langdurig blootstaat aan opzettelijk negatieve bejegening, wat veroorzaakt wordt door één of

meerdere personen (Olweus, 2006). Er is dus sprake van een asymmetrische machtsrelatie tussen de gepeste persoon en de pester (Baar, 2012). Pesten kan bestaan uit openlijke agressie, zoals schoppen, slaan en uitschelden, en relationele agressie, zoals roddelen en buitensluiten (Crick, 1997; Crick & Grotpeter, 1996). Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen fysiek pesten, verbaal pesten, materiaal pesten en direct en indirect relationeel pesten. ASS wordt gekenmerkt door een verminderde en afwijkende sociale cognitie (Bejerot & Mörtberg, 2009; David et al., 2008). Sociale cognitie betreft het cognitieve proces dat betrokken is bij de manier waarop individuen denken over zichzelf, anderen en sociale situaties. Het omvat de sociale perceptie en de verwerking van sociale informatie, die onderliggend is aan een sociale interactie (Addington, Girard, Christensen, & Addington, 2010). Sociale perceptie betreft hierbij de interpretatie van andermans intenties in sociale situaties (Leffert, Siperstein, & Widaman, 2010). Dit maakt hoe individuen een sociale situatie beleven. Elke waargenomen interactie tussen individuen en in een groep veronderstelt een sociale representatie. Dit werkt als een 'interpretatiesysteem' wat mensen gebruiken om sociale interacties te ordenen (Thornberg, 2010). Het functioneert ter ondersteuning om de sociale realiteit en handelingen van andere mensen te interpreteren en te begrijpen en om op een adequate manier met sociale situaties om te gaan (Crick & Dodge, 1994). De afwijkende sociale vaardigheden van kinderen met ASS kunnen snel worden opgepikt door leeftijdsgenoten (Bejerot & Mörtberg, 2009). Dit resulteert vaak in uitsluiting of pestgedrag, waardoor kinderen met ASS tweemaal meer kans hebben om slachtoffer te worden van pesten dan kinderen zonder ASS (Cappadocia et al., 2012). Cappadocia, Weiss, en Pepler (2012) hebben gevonden dat de grootste groep kinderen met ASS vaak gepest wordt (46%, één tot meerdere keren per week), een kleinere groep weinig (32%, een aantal keer) en de kleinste groep nooit (22%). Pestgedrag neemt af met het toenemen van leeftijd (Pellegrini & Long, 2002). Dit is echter pas van toepassing wanneer kinderen naar het voortgezet onderwijs gaan. Doordat kinderen met ASS beschikken over een gematigd inzicht in sociale processen (Bejerot & Mörtberg, 2009), zijn ze zich mogelijk niet bewust van de gevolgen van hun eigen gedrag. Daarnaast zijn kinderen met ASS vaak agressiever dan kinderen zonder ASS (Matson & Nebel-Schwalm, 2007). In vergelijking met de populatie zonder ASS lopen kinderen met ASS echter geen groter risico om zelf te pesten (Montes & Halterman, 2007). Craig en Pepler (1995) hebben sekseverschillen onderzocht en hebben gevonden dat jongens vaker pesten dan meisjes (23% respectievelijk 8%). Mogelijk kunnen agressieve gedragingen geassocieerd worden met antisociale persoonlijkheidspatronen bij jongens (Baar, 2012). Jongens en meisjes blijken in dezelfde mate slachtoffer van pesten te zijn (Baar, 2012; Charach, Pepler, & Ziegler, 1995).

Er wordt verwacht dat leerlingen met ASS een hogere score behalen op de slachtofferschaal dan leerlingen zonder ASS (Bejerot & Mörtberg, 2009). Ook wordt verwacht dat daderschap voorkomt onder leerlingen met ASS en dat de scores op deze schaal overeenkomen met de scores op de daderschapschaal van leerlingen zonder ASS (Montes & Halterman, 2007). Daarnaast wordt verwacht dat jongens hoger scoren op de daderschapschaal dan meisjes (Craig & Pepler, 1995) en dat slachtofferschap evenveel onder beide seksen voorkomt (Charach et al., 1995). Omdat alleen naar de bovenbouw van het SBO wordt gekeken, wordt niet verwacht dat daderschapsscores of slachtofferschapsscores gerelateerd zijn aan leerjaar, omdat de verschillen in leeftijden klein zijn. Daarnaast neemt de mate van pestgedrag pas af op het voortgezet onderwijs (Pellegrini & Jong, 2002).

De tweede doelstelling is inzicht verkrijgen in het verschil in frequentiepercentages van geclassificeerde pestrollen bij leerlingen met ASS en zonder ASS naar sekse en leerjaar. Binnen een pestsituatie kunnen verschillende rollen worden ingenomen, zoals dader, slachtoffer, dader/slachtoffer en niet betrokken (Crick & Grotpeter, 1995). Niet betrokkenen blijken het meest voor te komen onder kinderen zonder ASS (Baar, 2012). Respectievelijk komen na niet betrokken de geclassificeerde rollen dader, dader/slachtoffer en slachtoffer het meest voor onder jongens. Voor meisjes zijn dit naast de geclassificeerde rol niet betrokken respectievelijk de geclassificeerde rollen slachtoffer, dader en dader/slachtoffer. Slachtoffers van pesten met ASS hebben vooral te maken met relationeel pesten, zoals buitensluiten (Twyman et al., 2010). Over het algemeen lijken buitengesloten jongens met ASS een positieve motivatie niet te begrijpen en lijken ze dit te proberen om te zetten naar een negatieve, vijandige intentie (Badenes, Estevan, & Bacete, 2000), waardoor ze zelf agressief, en dus dader/slachtoffer worden.

Verwacht wordt dat de meeste leerlingen met en zonder ASS geclassificeerd worden als niet betrokken (Baar, 2012). Verwacht wordt dat de geclassificeerde rollen dader en dader/slachtoffer vaker onder jongens dan meisjes voorkomen en dat deze rollen vaker voorkomen onder kinderen met ASS dan onder kinderen zonder ASS (Badenes et al., 2000; Craig & Pepler, 1995). De geclassificeerde rol slachtoffer komt naar verwachting evenveel voor onder jongens als meisjes (Baar, 2012; Charach et al., 1995). Mogelijk zijn er meer geclassificeerde dader/slachtoffers dan daders en minder geclassificeerde dader/slachtoffers dan slachtoffers onder kinderen met ASS (Cappadocia et al., 2012; Craig & Pepler, 1995). Onder kinderen zonder ASS wordt verwacht dat naast de geclassificeerde rol niet betrokken respectievelijk de geclassificeerde rollen dader, dader/slachtoffer en slachtoffer het meest voorkomen onder jongens (Baar, 2012). Verwacht wordt dat naast de geclassificeerde rol niet

betrokken respectievelijk de geclassificeerde rollen slachtoffer, dader en dader/slachtoffer het meest voorkomen onder meisjes. Verwacht wordt dat leerjaar niet van invloed is op een geclassificeerde pestrol (Pellegrini & Jong, 2002).

De derde doelstelling is inzicht verkrijgen in de visie van leerlingen met ASS op pestgedrag in de context van het SBO en hun eigen rol daarin. Deze visie op pestgedrag wordt onderzocht aan de hand van de volgende kenmerken: (1) definitie, (2) aard, (3) mate van voorkomen, (4) locatie, (5) slachtofferprofielen, (6) daderprofielen, (7) verklaringen voor pestgedrag, (8) gevolgen voor slachtoffers, (9) gevolgen voor daders en (10) zelfervaren pestrol. Vanwege een afwijkende sociale cognitie zijn kinderen met ASS minder vaardig in het benoemen van gedrag (Flood, Hare, & Wallis, 2011) en in het manipuleren van sociale situaties, het organiseren van bendes en het gebruiken van subtiele methoden (Sutton, Smith, & Swettenham, 1999). Het klaslokaal en het schoolplein worden in bestaande onderzoeken genoemd als locaties waar pesten het meest voorkomt (Genta, Menesini, Fonzi, Constabile, & Smith, 1996; Wolke, Woods & Stanford, 2001). Frisé, Jonsson, en Persson (2007) hebben jongeren gevraagd naar een verklaring voor pestgedrag. De meest genoemde reden is dat kinderen die gepest worden er anders uitzien. Daarnaast geloven jongeren dat kinderen die pesten een lage eigenwaarde hebben (Frisé, Jonsson, & Persson, 2007).

Verwacht wordt dat kinderen met ASS de definitie van pesten niet alomvattend kunnen omschrijven (Flood et al., 2011) en pesten vooral omschrijven als een vorm van openlijke agressie, omdat ze ten eerste zelf vaak agressiever zijn dan kinderen zonder ASS (Matson & Nebel-Schwalm, 2007) en ten tweede moeite hebben met het gebruiken van andere methoden (Sutton et al., 1999). Er wordt verwacht dat de grootste groep kinderen met ASS zal zeggen dat pesten vaak voorkomt, en een kleiner aantal weinig of nooit (Cappadocia et al., 2012). Verwacht wordt dat kinderen met ASS het klaslokaal en het schoolplein noemen als locaties waar pesten het meest voorkomt (Genta et al., 1996; Wolke et al., 2001). Er wordt verwacht dat kinderen het 'er anders uitzien' toekennen aan het slachtofferprofiel en dat ze dit geven als een verklaring voor pestgedrag (Frisé et al., 2007). Daarentegen wordt niet verwacht dat kinderen een lage eigenwaarde toekennen aan het daderprofiel en tevens weinig gevolgen voor daders kunnen noemen, in verband met hun verminderde sociale cognitie (Bejerot & Mörtberg, 2009). Daarnaast wordt verwacht dat kinderen met ASS bovenstaande gevolgen voor slachtoffers niet weten te noemen, omdat ze een verminderd vermogen hebben om gevoelens te herkennen en op eigen gevoelens te reflecteren. Van kinderen die geclassificeerd slachtoffer van pesten zijn wordt verwacht dat zij zichzelf ook als slachtoffer zien (Van Roekel et al., 2010). Van kinderen die geclassificeerd dader zijn van pesten wordt

verwacht dat zij zichzelf niet als dader zien, omdat zij zich mogelijk niet bewust zijn van hun ouderschap (Bejerot & Mörtberg, 2009). Inconsistentie tussen geclassificeerde en zelfervaren rol wordt mogelijk ook verklaard door een onjuiste wijze van definiëren van pesten door kinderen met ASS (Flood et al., 2011). Tevens kan een verklaring zijn dat ze geen relationele vormen van pesten kunnen herkennen (Bejerot & Mörtberg, 2009; Matson & Nebel-Schwalm, 2007; Sutton et al., 1999) of niet goed kunnen inschatten wat de consequenties van pesten zijn (Bejerot & Mörtberg, 2009).

De vierde doelstelling is inzicht verkrijgen in de beleving van leerlingen met ASS ten aanzien van de aanpak van pesten van de school, de persoonlijke aanpak van de leerkracht en de door leerlingen ervaren effectiviteit van de aanpak. Daarnaast wordt ingegaan op de ideale aanpak. Over het algemeen is de meest aangeraden strategie voor leerlingen tegen pesten het vertellen aan leerkrachten en ouders (Nicolaidis, Toda, & Smith, 2002). Of dit een goede strategie is hangt af van hoe consistent en effectief de leerkracht reageert op de vraag van het slachtoffer. Wanneer leerkrachten te maken hebben met slachtoffers komen ze zelfverzekerder over dan wanneer ze te maken hebben met daders. Kochenderfer-Ladd en Pelletier (2008) maken onderscheid tussen drie verschillende soorten aanpak, namelijk normatief, vermijdend en assertief. Bij een vermijdende of assertieve aanpak zijn de leerkrachten geneigd in te grijpen bij pestsituaties, terwijl dit bij de normatieve aanpak niet het geval is (Kochenderfer-Ladd & Pelletier, 2008). Leerkrachten met een vermijdende aanpak scheiden leerlingen eerder van elkaar. Whitney en Smith (1993) hebben gevonden dat ongeveer 35% van daders van pesten wordt aangesproken op hun gedrag. Slechts 30% tot 35% van slachtoffers van pesten vertelt een leerkracht over het pestgedrag, omdat ze mogelijk bang zijn om teruggepakt te worden door de daders (Whitney & Smith, 1993). Over de ervaren effectiviteit van aanpak onder kinderen met ASS is tot nog toe niets bekend. Volgens kinderen stopt pesten naarmate kinderen ouder worden en is de beste aanpak dat het slachtoffer voor zichzelf opkomt (Frisén et al., 2007).

Verwacht wordt dat de leerlingen met ASS noemen dat leerkrachten leerlingen stimuleren om naar hen toe te stappen wanneer pesten voorkomt (Nicolaidis et al., 2002). Ook wordt verwacht dat het merendeel van de leerkrachten een normatieve aanpak hanteert volgens de kinderen met ASS, omdat een minderheid van de daders wordt aangesproken op hun gedrag (Whitney & Smith, 1993). Daarnaast wordt verwacht dat het merendeel van de respondenten de aanpak van de school en leerkrachten niet effectief vindt, om genoemde reden en omdat een minderheid van de slachtoffers naar de leerkracht toe stapt. Dit houdt verband met een blijvende angst van slachtoffers voor de daders. Mogelijk houdt het weinig

aanspreken van ouders en het weinig naar de leerkracht toestappen elkaar in stand. Er wordt verwacht dat respondenten het opkomen voor zichzelf van het slachtoffer niet als beste aanpak tegen pesten noemen (Frisén et al., 2007), omdat dit inlevingsvermogen van de respondent vraagt (Bejerot & Mörtberg).

Methode

Respondenten

In de steekproef met betrekking tot de eerste en tweede doelstelling namen 97 respondenten (64 jongens en 33 meisjes) van het SBO deel aan het onderzoek. Deze respondenten bevonden zich in leerjaar 6 (27.8%), leerjaar 7 (37.1%) en leerjaar 8 (35.1%). Binnen de steekproef bevonden zich autochtonen (82.5%) en een kleiner deel allochtonen (17.5%). De derde en vierde doelstelling is onderzocht bij 25 respondenten (18 jongens en 7 meisjes) met ASS die eveneens onderwijs volgden binnen het SBO. De respondenten in deze kwalitatieve steekproef bevonden zich eveneens in leerjaar 6 (24%), leerjaar 7 (32%) en leerjaar 8 (44%). Binnen deze steekproef was het merendeel van de respondenten autochtoon (92%) en een klein gedeelte allochtoon (8%). Alle doelstellingen richtten zich op kinderen in de leeftijdscategorie van 9 tot en met 13 jaar ($M = 11.6$, $SD = .9$). De respondenten waren afkomstig van zes scholen verspreid door Nederland. Er is gebruik gemaakt van een gelegenheidssteekproef, omdat alle respondenten zijn meegenomen die beschikbaar zijn gesteld. Er werd voor het specifieke schooltype SBO gekozen, omdat zich hier kinderen met ASS bevonden die bovendien voldoende niveau hadden wat betreft leesvaardigheden en verbale vaardigheden om deel te nemen aan het onderzoek.

Voor de eerste en tweede doelstelling was het noodzakelijk dat de leerlingen de vragen begrepen en een adequaat antwoord konden geven en voor de derde en vierde doelstelling was het van belang dat de leerlingen met ASS verbaal van voldoende niveau waren. De beslissing wat betreft de geschiktheid van de respondenten voor het onderzoek is gemaakt door de leerkracht.

Meetinstrumenten

Omgang Met Elkaar Vragenlijst (OMEV, Baar, 2012)

De eerste en tweede doelstelling over de prevalentie van pestgedrag onder kinderen met en zonder ASS is kwantitatief onderzocht door middel van een *one-moment survey* met de vragenlijst Omgaan Met Elkaar Op School (Baar, 2012). Dit is de Nederlandse vertaling van de vragenlijst 'Social Experience Questionnaire – Selfreport' (SEQ-S) (Crick & Grotpeter, 1995). De vragen van de verschillende items van de schalen ouderschap,

slachtofferschap en prosociale gedragingen werden vermengd gesteld aan de respondenten, zodat de respondenten minder snel inzicht kregen dat het een onderzoek naar pesten betrof (Baar, 2012).

Daderschap. De schaal voor daderschap bestond uit 11 items: drie items voor fysieke agressie (*'Hoe vaak schop, sla of stomp jij andere kinderen?'*), drie verbale items (*'Hoe vaak zeg je tegen een ander kind: "Als je niet doet wat ik zeg, dan sla ik je in elkaar?'* en vijf relationele items (*'Hoe vaak klets jij wel eens over iemand, zodat andere kinderen die persoon niet meer aardig vinden?'*).

Slachtofferschap. De schaal voor slachtofferschap bestond eveneens uit 11 items: drie fysieke items (*'Hoe vaak word je opzij geduwd door een ander kind?'*), drie verbale items (*'Hoe vaak kletst er wel eens iemand over jou, zodat andere kinderen jou niet meer aardig vinden?'*) en vijf relationele items (*'Hoe vaak mag jij niet mee doen met een vriendengroepje, als ze kwaad op jou zijn?'*).

Bij elk item konden de respondenten hun antwoord selecteren met behulp van de vijf-punt Likertschaal met antwoordmogelijkheden van 1 (= nooit) tot 5 (= altijd). De schaal daderschap kende een Cronbach's alfa van .82 en de schaal slachtofferschap .78. De vragen behorende tot de schaal prosociaal gedrag zijn afgenomen in het onderzoek, maar niet meegenomen in de analyses.

Topic-interview

De derde en de vierde doelstelling is onderzocht door middel van kwalitatief onderzoek. Kwalitatief onderzoek is het gedetailleerd beschrijven en interpreteren van gebeurtenissen, situaties, interacties en personen naar aard of eigenschappen (Baar, 2002; Baarda, De Goede, & Teunissen, 2005). Binnen de derde en vierde doelstelling is onderzocht aan de hand van topics. Als gespreksintroductie is de respondenten gevraagd wat zij van de vragenlijst vonden. De topics vormden de leidraad van het interview en zorgden voor een zekere structuur. Daarom vormt het interview een geschikt instrument voor kwalitatief onderzoek. De gesprekstopics naar aanleiding van de derde doelstelling waren (1) definitie van pesten, (2) verschillende vormen van pesten, (3) de mate van pesten, (4) de locaties van pesten, (5) slachtofferprofielen, (6) daderprofielen, (7) verklaringen voor pestgedrag, de gevolgen voor (8) slachtoffers en (9) daders, (10) welke pestrol ze zichzelf toeschrijven, en naar aanleiding van de vierde doelstelling (11) de aanpak van de school en (12) de leerkrachten, (13) de effectiviteit hiervan en (14) de ideale aanpak om pesten tegen te gaan (Baar, 2012). Na elk topic werd door de onderzoekers een korte samenvatting gegeven om de antwoorden van de respondenten te verifiëren. Hiermee werd getracht de betrouwbaarheid

van de verkregen data te waarborgen. Beeldmateriaal van fysieke, verbale en relationele agressie werd gebruikt als leidraad voor de kinderen gedurende het interview, omdat kinderen met ASS doorgaans moeite hebben om situaties te interpreteren (Bejerot & Mörtberg, 2009). Het aanvullende kwalitatieve onderzoek was van belang om de beleving van de kinderen te onderzoeken ten aanzien van de derde en vierde doelstelling. Binnen dit onderzocht is bekeken welke visie de respondenten hadden op hun eigen aandeel in peestsituaties op school. Met behulp van het kwantitatieve onderzoek kon deze beleving worden vergeleken met de rol die is geclassificeerd door middel van de vragenlijsten.

Procedure

Scholen zijn telefonisch benaderd voor deelname aan het onderzoek. Er is bij de benadering gewerkt met de *informed consent* procedure. De scholen die wilden meewerken hebben schriftelijk toestemming gegeven voor deelname aan het onderzoek. Vervolgens zijn ouders geïnformeerd in een brief over de gang van zaken en de doelstelling van het onderzoek. Ouders hebben voorafgaande aan het onderzoek een schriftelijke toestemming gegeven voor deelname van hun kind. Toestemming van ouders werd gegeven in de vorm van een strookje waarop de naam en de groep van het desbetreffende kind kon worden toegevoegd, evenals een handtekening van de ouder of verzorger. Toestemming van ouders was van belang in verband met de deelname van minderjarige respondenten. De leerlingen hebben geheel vrijwillig deelgenomen aan het onderzoek en konden bezwaar maken. De resultaten van het onderzoek zijn anoniem en op geaggregeerd niveau gepubliceerd.

De vragenlijsten behorende bij het kwantitatieve onderzoek zijn afgenomen binnen de schoolsetting waarbij rust en privacy voor de respondenten zo goed mogelijk gewaarborgd werden. De gemiddelde duur van de afname van de vragenlijst betrof gemiddeld 25 minuten en de gemiddelde duur van de interviews betrof 20 minuten. De interviews behorende bij het kwalitatieve onderzoek zijn afzonderlijk per respondent afgenomen door een van de onderzoekers. Bij aanvang van het kwalitatieve onderzoek is meegedeeld aan de respondent dat het onderzoek anoniem was en werd opnieuw verzekerd dat de respondent vrijwillig deelnam aan het onderzoek. Bovendien is kenbaar gemaakt aan de respondent dat er gebruik werd gemaakt van opname apparatuur.

De gesprekken zijn opgenomen om de betrouwbaarheid te waarborgen. Na afloop zijn de teksten uitgetypt in de vorm van een verbatim. Dit droeg bij aan de betrouwbaarheid en aan de mogelijkheid om het onderzoek te repliceren.

Data analyse

De data afkomstig van de vragenlijst OMEV (Baar, 2012) zijn ingevoerd in het statistische programma *Statistical Package for the Social Sciences* (SPSS). Voor de eerste doelstelling is een *multivariate analysis* (MANOVA) uitgevoerd op de data om eventuele hoofdeffecten van de stoornis, sekse en leerjaar te onderzoeken. Vervolgens is de univariate test ANOVA uitgevoerd om de verschillen in de scores op de daderschapschaal en de slachtofferschapschaal tussen kinderen met ASS en kinderen zonder ASS nader te bekijken. Een classificatieprocedure (Baar, 2012; Crick & Bigbee, 1998; Crick & Grotpeter, 1996) is gebruikt om de verschillen in frequentiepercentages van geclassificeerde pestrollen bij kinderen met en zonder ASS vast te stellen naar sekse en leerjaar. Deze pestrollen betroffen dader, slachtoffer, dader/slachtoffer en niet betrokken. De rol betrof dader wanneer de score van de respondent zich één standaarddeviatie boven de gemiddelde score van de steekproef op de daderschapschaal bevond en één standaarddeviatie onder dit criterium op de slachtofferschapschaal. Voor de rol slachtoffer betrof dit één standaarddeviatie onder de gemiddelde score op de daderschapschaal en één standaarddeviatie boven dit criterium op de slachtofferschapschaal. Wanneer de score van een respondent zich één standaarddeviatie boven de gemiddelde score van de steekproef op de daderschapschaal en één standaarddeviatie boven de gemiddelde score op de slachtofferschapschaal bevond, werd de rol dader/slachtoffer toebedeeld. De rol niet betrokken werd toebedeeld wanneer zowel de scores op de daderschapschaal als de slachtofferschapschaal binnen de standaarddeviaties vielen ten opzichte van de gemiddelde scores op beide schalen.

De analyse van het halfgestructureerde interview was kwalitatief. De data zijn geanalyseerd volgens de kwalitatieve analysemethoden van Baar (2002) en Baarda, De Goede, en Teunissen (2005). Analytische inductie door uitspraken te vergelijken is gebruikt om per topic te komen tot een systeem van kernlabels. Deze kernlabels gaven de inhoud van de kwalitatieve analyse weer. Om de betrouwbaarheid te vergroten werden de labels voorzien van een codering, waardoor de labels terug te voeren waren op de oorspronkelijke tekst. De labels werden zo dicht mogelijk geformuleerd op de uitspraken van de respondenten. Hiermee is getracht de interne validiteit te waarborgen (Baar, 2002).

Resultaten

Het verschil in ervaren prevalentie van dader-/slachtofferschap bij leerlingen met ASS en zonder ASS naar sekse en leerjaar

De eerste doelstelling trachtte inzicht te verkrijgen in het verschil in ervaren prevalentie van dader-/slachtofferschap bij leerlingen met ASS en zonder ASS naar sekse en

leerjaar. Om te kijken of er verschillen waren in ouderschap en slachtofferschap tussen kinderen met ASS en kinderen zonder ASS werd een 2 (stoornis: ASS versus geen ASS) x 2 (sekse: jongen versus meisje) x 3 (leerjaar: groep 6 versus groep 7 versus groep 8) MANOVA uitgevoerd met de ouderschap- en slachtofferschaalscores van de kinderen als afhankelijke variabelen (zie Tabel 1 voor gemiddelden en standaarddeviaties). Zoals verwacht bleek er voor ASS een significant hoofdeffect te zijn, $F(1, 79) = 4.67, p = .034, \eta^2 = .06$. Daarnaast waren er geen hoofdeffecten voor sekse, in tegenstelling tot de verwachting, en voor leerjaar, zoals verwacht. Er werd een interactie-effect gevonden voor leerjaar en ASS, $F(2, 29) = 3.27, p = .043, \eta^2 = .08$. Om de verschillen in de scores op de ouderschapschaal en de slachtofferschaal tussen kinderen met ASS en kinderen zonder ASS nader te onderzoeken werd een ANOVA uitgevoerd. Bij het uitvoeren van de ANOVA werd ASS als onafhankelijk variabele gebruikt en scores op schaalgemiddelden als afhankelijke variabele. In tegenspraak met de verwachting was er een significant verschil in scores op de ouderschapschaal tussen kinderen met ASS en kinderen zonder ASS, $F(1, 90) = 9.55, p = .003, \eta^2 = .10$. Dit houdt in dat ouderschap vaker voorkomt onder kinderen met ASS dan onder kinderen zonder ASS. Er bleek tegen de verwachting in geen significant verschil te zijn in scores op de slachtofferschaal tussen kinderen met ASS en kinderen zonder ASS, $F(1, 93) = .48, p = .490, \eta^2 = .01$.

Tabel 1

Gemiddelden Zelfgerapporteerde Prevalentie van Dader- en Slachtofferschaalscores naar ASS, Sekse en Leerjaar (SD)

ASS en schalen	Jongens		Meisjes		Leerjaar 6		Leerjaar 7		Leerjaar 8	
	(n = 64)		(n = 33)		(n = 27)		(n = 36)		(n = 34)	
			Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes
			(n = 17)	(n = 10)	(n = 26)	(n = 10)	(n = 21)	(n = 13)		
ASS	2.30	1.83	2.29	1.36	2.52	2.73	2.06	1.75		
Daderschap	(0.65)	(0.58)	(0.55)	(.)	(0.71)	(.)	(0.69)	(0.49)		
ASS	2.09	1.90	2.11	1.82	2.14	2.45	2.00	1.80		
Slachtofferschap	(0.55)	(0.57)	(0.39)	(.)	(0.74)	(.)	(0.48)	(0.63)		
Geen ASS	1.82	1.65	1.89	1.49	1.79	1.61	1.81	2.02		
Daderschap	(0.51)	(0.55)	(0.61)	(0.51)	(0.48)	(0.65)	(0.48)	(0.30)		
Geen ASS	1.92	1.97	1.92	1.89	2.00	1.84	1.83	2.26		
Slachtofferschap	(0.58)	(0.56)	(0.70)	(0.62)	(0.56)	(0.44)	(0.53)	(0.58)		

Het verschil in frequentiepercentages van geclassificeerde pestrollen bij leerlingen met ASS en zonder ASS naar sekse en leerjaar

De tweede doelstelling trachtte inzicht te verkrijgen in het verschil in frequentiepercentages van geclassificeerde pestrollen bij leerlingen met ASS en zonder ASS naar sekse en leerjaar. De scores op de twee schalen werden gebruikt om de kinderen te classificeren op acht verschillende pestrollen: dader, slachtoffer, dader/slachtoffer en niet betrokken voor kinderen met ASS en dezelfde vier rollen voor kinderen zonder ASS (zie Tabel 2). Van alle kinderen zonder ASS werd een groot deel geclassificeerd als niet betrokken (97.2%) en bleek niemand geclassificeerd dader te zijn. Daarnaast kon een gering percentage worden geclassificeerd als slachtoffer (1.4%) en dader/slachtoffer (1.4%). Deze bevinding komt zowel voor jongens als voor meisjes niet overeen met de verwachting. Er bleek meer variatie in de geclassificeerde rollen te zijn onder de kinderen met ASS. Zoals verwacht werd ook de meerderheid van de kinderen met ASS geclassificeerd als niet betrokken bij pestsituaties (80%). Ook een gering percentage was geclassificeerd slachtoffer (4%), dader (4%) en dader/slachtoffer (12%). Binnen de groep kinderen met ASS was er een geclassificeerd dader, wat het significante verschil in scores op de daderschapschaal tussen kinderen met ASS en kinderen zonder ASS kan verklaren. Het verschil in frequentiepercentages van geclassificeerde slachtoffers was kleiner (2,6%), wat het niet significante verschil in scores op de slachtoffersschapschaal tussen kinderen met en zonder ASS kan verklaren. Opvallend was dat geen enkele jongen van deze groep geclassificeerd was als slachtoffer en geen enkel meisje als dader of dader/slachtoffer, terwijl er binnen de eerste doelstelling geen significante sekseverschillen waren gevonden. De geclassificeerde dader/slachtoffers zaten allen in leerjaar 6 en 7 en de geclassificeerde dader en slachtoffer zaten in leerjaar 8. De verwachting dat het percentage geclassificeerde daders en dader/slachtoffers onder jongens hoger zou zijn is uitgekomen. Daarentegen is de verwachting dat het percentage geclassificeerde slachtoffers onder jongens en meisjes gelijk zou zijn niet uitgekomen. Tegen de verwachting in bleken er evenveel geclassificeerde daders als slachtoffers te zijn en was het percentage geclassificeerde dader/slachtoffers hoger dan het percentage geclassificeerde slachtoffers. Zoals verwacht was het percentage geclassificeerde dader/slachtoffers hoger dan het percentage geclassificeerde daders.

Tabel 2

Frequentiepercentages van Geclassificeerde Pestrollen

ASS en pestrol	Jongens		Meisjes		Leerjaar 6 (%)		Leerjaar 7 (%)		Leerjaar 8 (%)	
	(%)	(n = 64)	(%)	(n = 33)	(n = 27)	(n = 36)	(n = 26)	(n = 10)	(n = 21)	(n = 13)
ASS										
Dader	5.6		0.0		0.0	0.0	0.0	0.0	16.7	0.0
Slachtoffer	0.0		14.3		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	20.0
Dader/ slachtoffer	16.7		0.0		20.0	0.0	28.6	0.0	0.0	0.0
Niet betrokken	77.8		85.7		80.0	100.0	71.4	100.0	83.3	80.0
Geen ASS										
Dader	0.0		0.0		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Slachtoffer	2.2		0.0		0.0	0.0	5.3	0.0	0.0	0.0
Dader/ slachtoffer	2.2		0.0		0.0	0.0	5.3	0.0	0.0	0.0
Niet betrokken	95.7		100.0		100.0	100.0	89.5	100.0	100.0	100.0

In deze sectie worden de belangrijkste resultaten van het kwalitatieve onderzoek besproken aan de hand van de doelstellingen. In deze sectie is gekeken naar de prevalentie van bepaalde aspecten die de respondenten hebben genoemd. Voor elk topic binnen de doelstellingen is gekozen om bevindingen die 8% of meer van de gegeven antwoorden weergeven te noemen. De percentages zijn geen uitingen van ‘harde data’, maar meer als een indicatie van hoeveel onderbouwing er is van bepaalde gegeven antwoorden (Baar, 2012). Ter illustratie wordt een aantal citaten gegeven (R = respondent, j/s = jongen of meisje, d/s/ds/nb = dader, slachtoffer, dader/slachtoffer of niet betrokken).

De visie van leerlingen met ASS op pestgedrag in de context van het SBO en hun eigen rol daarin

De derde doelstelling trachtte inzicht te verkrijgen in de visie van leerlingen met ASS op pestgedrag in de context van het SBO en hun eigen rol daarin. Dit gebeurde aan de hand van verschillende topics.

Definitie. Zoals verwacht werd de definitie van pesten door de respondenten niet alomtvattend omschreven. Een van de meest genoemde definities van pesten betrof *iemand anders pijn doen* (88%). Pesten werd gezien als een fenomeen wat vervelend en naar is voor het slachtoffer. Plagen werd door de meeste leerlingen gedefinieerd als een lichte vorm van pesten. Bovendien werd plagen, in contrast met pestgedrag, gezien als iets wat leuk is voor de ander. Pesten werd vervolgens vaak gedefinieerd als een gedraging die *systematisch* voorkomt (44%). Het is niet incidenteel, maar gebeurt vaker dan eenmaal. Bovendien gaat pesten door, zelfs wanneer het slachtoffer het niet meer leuk vindt. Dit maakt het een systematisch fenomeen. Pesten werd tevens omschreven als iets wat gebeurt met *meerdere kinderen tegen één slachtoffer* (20%), bijvoorbeeld in groepsvorm. Een aantal kinderen gaf aan dat steeds meer kinderen zich hierbij aansluiten. Dit maakt het een dynamisch proces. Het feit dat pesten intentioneel en langdurig is en een ongelijke machtsverhouding betreft werd niet genoemd.

Aard. Bekeken werd hoe pestgedrag eruit ziet volgens kinderen met ASS. Zoals verwacht benoemden bijna alle respondenten pestgedrag in termen van *fysieke agressie* (96%), zoals slaan (60%), schoppen (40%) of stompen (8%). Ook termen als fysiek uitdagen of fysiek bedreigen werden hierbij genoemd. Naar verwachting noemden veel respondenten naast fysieke agressie kenmerken van de aard van pesten die geschaard kunnen worden onder de term *verbale agressie* (96%). Hierbij kan gedacht worden aan schelden (56%), lelijke dingen zeggen (48%), verbaal uitdagen (40%) en uitlachen (16%). Lelijke dingen zeggen werd hierbij geregeld verwoord met uitspraken over het uiterlijk:

Sommige om het uiterlijk, soms met een groepje op één af. We hebben ook een jongen in onze klas die is een half Chinese jongen. Zijn vader is een Nederlander en zijn moeder is een Chinees. En dan hebben ze wel eens kanker Chinees tegen hem gezegd om het uiterlijk en zo. Want hij ziet er gewoon wat anders uit dan ons.

[R1, j, nb].

Een lager aantal respondenten benoemde ook *relationeel directe agressie* (52%) tot de aard van pestgedrag. Hierbij kan worden gedacht aan buitensluiten en het negeren van de ander. Ook werd *relationeel indirecte agressie* (48%) als kenmerk van de aard van pestgedrag genoemd. De meest aangeduide kenmerken behoorden hierbij tot roddelen. Materiaal pesten werd niet genoemd.

Locatie. Binnen het onderzoek werd gekeken naar de plek waar pestgedrag volgens de respondenten het meest voorkomt. Zoals verwacht betrof een veelgenoemde locatie *buiten, in de pauze* (84%), met name op het schoolplein of bij het buitenspelen. Tegen de verwachting in werd in mindere mate *de klas* (44%) als locatie genoemd waar pestgedrag

voorkomt. Een aantal respondenten noemde ten slotte locaties die de ruimte buiten school betroffen. Deze locaties werden niet in het onderzoek meegenomen, omdat het een pestonderzoek specifiek binnen de schoolsituatie van het SBO betrof.

Mate van pesten. Aan de respondent werd gevraagd in hoeverre pestgedrag bij hen voorkomt op school. Er kon een verscheidenheid aan antwoorden worden onderscheiden, die tegen de verwachting in waren. Veruit de meeste respondenten gaven aan dat pesten *zelden tot niet* (64%) voorkomt op hun school. Een aantal respondenten benoemde dat er *regelmatig* (20%) pestgedrag bij hen voorkomt op school. Een paar respondenten vond dat er *vaak* (8%) wordt gepest bij hen op school. Ten slotte gaven twee respondenten aan dat de mate van pestgedrag op hun school erg kan *verschillen* (8%).

Dader profielen. In het onderzoek werd met de respondenten gesproken over daderprofielen. Hieruit kon worden weergegeven hoe de respondenten de daders in een pestsituatie beschouwen. Daders werden omschreven als *eenzame kinderen* (28%). Dit kan worden toegelicht als kinderen die geen vrienden hebben, niet populair zijn en geen goede reputatie hebben bij andere kinderen:

Nou, ik denk niet echt dat hij populair is. Ik denk eerder dat ie gewoon de pestkop van de school is en dat ie dan gewoon iedereen bang maakt om gewoon stoer te lijken. Ik denk dat iedereen hem gewoon stom vindt [R21, j, nb].

Een kwart van de respondenten beschouwde bovenal *jongens* (28%) als passend binnen het profiel van een dader. Ook leeftijd bleek kenmerkend te zijn, daders bleken vaak *oudere kinderen* (36%) te zijn volgens de respondenten. Dit werd geïndiceerd door leeftijd of in de groep op school. In contrast met het eerder genoemde kenmerk *eenzame kinderen*, kende een aantal respondenten ook positieve kenmerken toe aan daders. Ze werden benoemd als *stoere kinderen* (24%) die veel populariteit kennen. Er werd bovendien aangegeven binnen het onderzoek dat daders *vaak dezelfde kinderen* (16%) zijn. Ten slotte werd het kenmerk *arrogante kinderen* (8%) toegeschreven aan het daderprofiel, wat zich uit in bijvoorbeeld uitstraling of houding. Zoals verwacht kenden respondenten geen lage eigenwaarde toe aan het daderprofiel.

Slachtoffer profielen. Vervolgens werd gevraagd naar het beeld wat de respondenten van slachtoffers hebben. Tegen de verwachting in werden slachtoffers in de eerste plaats omschreven als *instabiele kinderen* (32%). Dit ondervangt de kenmerken verlegen, ongelukkig en zwak. Ook werden slachtoffers omschreven als *andere kinderen* (28%), wat wel overeenkomt met de verwachting. Het slachtoffer ziet er bijvoorbeeld anders uit of heeft geen merkkleding:

En als je bijvoorbeeld gepest wordt en dat je dan ook een beetje hebt, omdat je bijvoorbeeld rare kleren hebt [R5, m, nb].

Waar daders werden benoemd als oudere kinderen door de respondenten, omschreven ze slachtoffers als *jongere en kleinere kinderen* (16%). Een aantal respondenten wist geen antwoord te geven op de vraag (24%).

Verklaringen voor pestgedrag. De respondenten indiceerden verscheidene verklarende factoren voor pestgedrag. Zoals verwacht was de meest genoemde verklaring voor pestgedrag dat het slachtoffer *anders is* (80%). Dit kan te maken hebben met een afwijkend uiterlijk of gedrag van andere kinderen. Wellicht was een aantal respondenten zich bewust van hun mogelijk eigen afwijkende gedrag. Ook werd genoemd dat een persoon pest *om te imponeren* (52%), bijvoorbeeld om bij de groep te horen of om stoer te doen tegenover andere kinderen. Pesten kan ook gebeuren *als reactie op frustratie* (48%) naar aanleiding van jaloezie of een ongelukkig gevoel wat de dader ervaart over zijn leven. Ook kan pestgedrag *zomaar* (32%) gebeuren volgens een deel van de respondenten. Er zit dan geen expliciete bedoeling achter het gedrag, maar gebeurt meer om het pesten. Deze verklaring heeft mogelijk te maken met het feit dat kinderen met ASS moeite hebben met het juist interpreteren van gedrag. Een aantal respondenten gaf het *terugpakken van het slachtoffer* (28%) als verklaring voor pestgedrag. Ten slotte gaf een deel van de respondenten *leedvermaak* (28%) als verklaring voor pestgedrag.

Kijken of diegene snel boos kan worden, kijken wie als eerste snel door zijn stekker gaat [R15, j, ds].

De dader vindt het fijn om iemand anders pijn te doen en wil een reactie uitlokken bij het slachtoffer voor zijn eigen vermaak.

Gevolgen van pestgedrag voor het slachtoffer. Aan de respondenten werd gevraagd welke gevolgen pestgedrag kan hebben voor een slachtoffer. Er werden verscheidene gevolgen benoemd. Het meest genoemde gevolg voor het slachtoffer werd aangeduid als een gevoel van *verdriet* (92%). Ook werd *angst* (56%) veel opgenoemd als gevolg voor het slachtoffer. Hierbij kan worden gedacht aan angst voor de dader of angst om naar school te gaan. Een belangrijk gevolg wat werd geïndiceerd is bovendien *wanhoop* (36%). Onder dit kernlabel kunnen suïcidale gevoelens, wanhoop voor de toekomst en piekergedrag worden geschaard:

Omdat ze het uiteindelijk gewoon helemaal niet meer dat ze het helemaal zat zijn van het gepest en zo en het maar niet ophoudt en dat ze dan denken dat hun toekomst slecht gaat worden. En dat ze dan zeggen van 'ik ben er klaar mee' [R8, j, nb].

Een aantal respondenten omschreef *boosheid* (32%) bij het slachtoffer als een gevolg van pestgedrag. Ook *opluchting wanneer de dader weggaat* (20%) werd genoemd. Ten slotte waren er ook respondenten die gedrag van *actieve coping* (28%) als gevolg zagen. Hierbij kan worden gedacht aan het zoeken van hulp, het ontvluchten van de situatie of het voor zichzelf opkomen. Zoals verwacht werden een lager zelfbeeld en fysieke gebreken niet genoemd. Tegen de verwachting in werden indirect een lager sociaal en emotioneel aanpassingsvermogen en psychische problemen wel genoemd.

Gevolgen van pestgedrag voor dader. Naast gevolgen voor het slachtoffer bestaan er ook gevolgen voor de dader. Zoals verwacht wist het merendeel van de respondenten geen juiste gevolgen voor de dader te noemen. Het meest genoemde gevolg voor daders werd benoemd als gevoelens van *spijt* (28%). Ook werden *positieve gevoelens* (24%) aangeduid als een gevolg voor de dader, zoals blijheid en een gevoel van volbrenging. Een aantal respondenten gaf aan dat de dader als gevolg de *situatie ontvlucht* (12%), bijvoorbeeld door weg te rennen. Een klein aantal respondenten zag *straf* (8%) als een gevolg voor de dader. De overige respondenten wisten geen gevolgen te noemen (28%).

Zelfervaren pestrol. De respondenten werden in de interviews gevraagd hun zelfervaren pestrol aan te geven. Het merendeel van de respondenten zag zichzelf als een *niet betrokken* persoon in een pestsituatie (76%). Een veel kleiner aantal respondenten gaf aan zichzelf te herkennen als *zowel een dader als een slachtoffer* (12%). Twee respondenten benoemden zichzelf als *slachtoffer* (8%). Ten slotte bedeede één respondent zichzelf de rol als *dader* (4%) toe in een pestsituatie. De geclassificeerde pestrol werd vergeleken met de zelfervaren pestrol. Er was 72% overlap in de geclassificeerde pestrol en de zelfervaren pestrol. Zoals verwacht ervoer een geclassificeerd dader (jongen) zichzelf niet als dader. Tegen de verwachting in noemde een geclassificeerd slachtoffer (meisje) zichzelf geen slachtoffer maar niet betrokken. Een geclassificeerd dader/slachtoffer (jongen) noemde zichzelf dader en een ander geclassificeerd dader/slachtoffer (jongen) noemde zichzelf niet betrokken. De overige respondenten bij wie de geclassificeerde pestrol niet overeenkwam met de zelfervaren pestrol waren geclassificeerde niet betrokkenen, die zichzelf de rol van slachtoffer (jongen) en dader/slachtoffer (twee jongens) toebedeelden.

De beleving van leerlingen met ASS ten aanzien van de aanpak van pesten van de school, de persoonlijke aanpak van de leerkracht en de door leerlingen ervaren effectiviteit van de aanpak.

De vierde doelstelling trachtte inzicht te verkrijgen in de beleving van leerlingen met ASS ten aanzien van de aanpak van pesten van de school, de persoonlijke aanpak van de

leerkracht en de door leerlingen ervaren effectiviteit van de aanpak. Daarnaast werd ingegaan op de ideale aanpak volgens leerlingen met ASS.

Aanpak school. Onderzocht werd hoe de respondenten met ASS de aanpak van school beleven en definiëren. Aanpak kan worden gedefinieerd als pestbeleid en toegepaste methode op school. Een deel van de respondenten gaf aan dat er over *pesten wordt gepraat op school* (16%). Een van de punten die ook werd genoemd is dat er op school *consequenties worden gesteld aan pestgedrag* (12%). Hierbij kan worden gedacht aan schorsing of een waarschuwing voor ouders. Tevens werd genoemd dat er *buiten wordt opgelet* door leerkrachten (12%). Opvallend was dat het merendeel van de respondenten *geen duidelijke aanpak* wist te noemen (60%).

Persoonlijke aanpak leerkracht. Naast de aanpak van school, werd ook gekeken hoe de persoonlijke aanpak van de leerkracht volgens de respondent eruit ziet bij pestsituaties. De meest genoemde aanpak van de leerkracht was het geven van *straf* (36%). Ook werd aangegeven dat de leerkracht *beschikbaar is* bij pestsituaties (20%). Dit omvat dat de leerkracht goed oplet en zich in de situatie mengt wanneer nodig. Een aantal respondenten gaf aan dat de leerkracht leerlingen *motiveert om voor zichzelf op te komen* (20%).

Hij werd telkens heel geplaagd en zo dat hij niet kon voetballen en zo. Toen zei de meester van dat hij voor zichzelf moest opkomen en toen had hij hen geslagen diegene en toen moest hij bij de meester komen en toen kreeg hij een kaartje. (...) Omdat hij een keer voor zichzelf was opgekomen [R1, j, nb].

Ook op deze vraag wist een aantal respondenten *geen antwoord* te geven (24%). Tegen de verwachting in werd niet genoemd dat de leerkracht leerlingen stimuleert om naar de leerkracht toe te stappen.

Ervaren effectiviteit. Met de respondenten werd gesproken over de effectiviteit van maatregelen bij hen op school. Een aantal respondenten gaf aan dat de aanpak tegen pesten *niet of nauwelijks effectief* is (32%). Tegen de verwachting in was dit niet het merendeel.

Nou... bijna niks. Ze zeggen alleen maar van 'ja ja niet meer doen'. En dat helpt helemaal niks. En als het dan gebeurt is, dan zeggen ze 'ja, ga maar sorry zeggen'. En dan is het een beetje opgelost [R8, j, nb].

Een ander deel van de respondenten ervoer de aanpak tegen pesten daarentegen als *effectief* (24%). Er werd ook aangegeven dat de effectiviteit *wisselend* is (12%). Dit houdt in dat de aanpak soms wel effectief is en soms niet. De overige respondenten vertelden dat ze *niet wisten* of de aanpak effect heeft (32%).

Ideale aanpak. Ter afsluiting van het gesprek werd de respondenten gevraagd wat hun ideale aanpak zou zijn tegen pestgedrag. Een hoog aantal respondenten vond dat er *strenger gestraft* moet worden (48%). Ook werd aangegeven dat er *meer uitgesproken* moet worden (20%). Een paar respondenten gaf bovendien aan dat *educatie* over pesten nodig is (8%). De overige respondenten gaven aan moeite te hebben met het bedenken van een aanpak en wisten uiteindelijk *niks* te noemen (24%). Dat slachtoffers voor zichzelf op moeten komen werd zoals verwacht niet genoemd.

Discussie

Het verschil in ervaren prevalentie van dader-/slachtofferschap bij leerlingen met ASS en zonder ASS naar sekse en leerjaar

Binnen de eerste doelstelling werd onderzocht wat het verschil is in ervaren prevalentie van dader- en slachtofferschap bij leerlingen met ASS en zonder ASS naar sekse en leerjaar. Verwacht werd dat leerlingen met ASS een hogere score zouden behalen op slachtofferschap leerlingen zonder ASS (Bejerot & Mörtberg, 2009). Deze verwachting kon niet worden bevestigd. Slachtofferschap bleek onder kinderen met ASS binnen dit onderzoek niet vaker of minder vaak voor te komen dan onder kinderen zonder ASS. Gesteld is dat het gedrag van kinderen met ASS door problemen in de communicatie sneller als ‘raar’ wordt gezien door anderen (Humphrey & Symes, 2010), waardoor ze meer kans hebben om slachtoffer te worden van pestgedrag (Bejerot & Mörtberg, 2009). Binnen de schoolsetting van het SBO bevinden zich kinderen met allerlei verschillende problematieken. Mogelijk is het contrast wat betreft ‘afwijkend zijn’ minder van toepassing voor kinderen met ASS binnen deze setting en biedt dit bescherming tegen slachtoffer worden van pesten. Leerjaar bleek zoals verwacht niet samen te hangen met slachtofferschap (Pellegrini & Jong, 2002) en slachtofferschap bleek evenveel voor te komen onder beide seksen. Tegen de verwachting in bleek ouderschap onder leerlingen met ASS significant vaker voor te komen in vergelijking met leerlingen zonder ASS. Sociale cognitie kan hierbij een centrale rol spelen. Kinderen met ASS zijn zich minder bewust van hun eigen gedrag en de gevolgen hiervan (Bejerot & Mörtberg, 2012). Daarnaast laten ze meer agressief gedrag zien (Matson & Nebel-Schwalm, 2007). Deze factoren verklaren mogelijk waarom de leerlingen met ASS hoger scoren op de schaal ouderschap. Tegen de verwachting in bleek sekse niet samen te hangen met ouderschap.

Het verschil in frequentiepercentages van geclassificeerde pestrollen bij leerlingen met ASS en zonder ASS naar sekse en leerjaar

De tweede doelstelling trachtte inzicht te verkrijgen in het verschil in frequentiepercentages van geclassificeerde pestrollen bij leerlingen met ASS en zonder ASS naar sekse en leerjaar. Er was meer variatie in de frequentiepercentages van geclassificeerde rollen onder de leerlingen met ASS dan onder de leerlingen zonder ASS. Binnen de laatste groep kon een zeer groot deel geclassificeerd worden als niet betrokken. Aan de verwachting dat naast de geclassificeerde rol niet betrokken respectievelijk de geclassificeerde rollen dader, dader/slachtoffer en slachtoffer het meest voorkomen onder jongens werd niet voldaan, evenals aan de verwachting dat naast de geclassificeerde rol niet betrokken respectievelijk de geclassificeerde rollen slachtoffer, dader en dader/slachtoffer het meest voorkomen onder meisjes (Baar, 2012). Binnen de groep leerlingen met ASS kon de grootste groep naar verwachting ook geclassificeerd worden als niet betrokken, maar de andere rollen kwamen in meerdere mate voor. Geclassificeerde daders en dader/slachtoffers kwamen alleen voor onder jongens en geclassificeerde slachtoffers alleen onder meisjes, terwijl er geen significante sekseverschillen gevonden waren. Het feit dat het percentage geclassificeerde daders en dader/slachtoffers onder jongens hoger was komt overeen met de literatuur (Badenes et al., 2000; Craig & Pepler, 1995). Een gelijk percentage geclassificeerde slachtoffers tussen jongens en meisjes (Baar, 2012; Charach et al., 1995) werd niet gevonden. Meisjes bleken vaker geclassificeerd slachtoffer te zijn dan jongens. In de leeftijdsfase van de respondenten is het voor meisjes van groter belang om een gevoel van 'erbij horen' te ervaren (Thornberg, 2010). Hierdoor rapporteren zij wellicht sneller gedragingen behorende bij een geclassificeerd slachtoffer. Verschillen in geclassificeerde pestrollen werden gevonden tussen de leerjaren. Wellicht is de gevonden trend voor kinderen zonder ASS wat betreft pestgedrag en leerjaar (Pellegrini & Jong, 2002) niet volledig in overeenstemming met die van kinderen met ASS. Dit kan samenhangen met andere sociale ontwikkelingen die afwijken (Bejerot & Mörtberg, 2009). Daarnaast bleken geclassificeerde slachtoffers en daders binnen de groep leerlingen met ASS evenveel voor te komen, wat niet overeenkomt met de verwachting (Cappadocia et al., 2012; Craig & Pepler, 1995). Wellicht kan dit verklaard worden door de tweezijdige invloed van ASS op het gedrag van kinderen binnen pestsituaties. Enerzijds zijn kinderen met ASS sneller slachtoffer door afwijkende sociale vaardigheden die worden opgepikt door leeftijdsgenoten (Bejerot & Mörtberg, 2009). Anderzijds overzien kinderen met ASS in verminderde mate de gevolgen van hun eigen gedrag wat mogelijk sneller resulteert in pestgedrag. Dit verklaart mogelijk ook de bevinding dat het percentage geclassificeerde dader/slachtoffers hoger was dan het percentage geclassificeerde slachtoffers.

De visie van leerlingen met ASS op pestgedrag in de context van het SBO en hun eigen rol daarin

Binnen de derde doelstelling is getracht inzicht te verkrijgen in de visie van leerlingen met ASS op pestgedrag in de context van het SBO en hun eigen rol daarin. Verwacht werd dat kinderen met ASS pesten niet alomvattend konden definiëren, wat de resultaten in dit onderzoek bevestigen. Het verschil in consequenties voor het slachtoffer leek het onderscheid uit te maken tussen plagen en pesten. Deze manier van redeneren vereist het inleven in een ander en is een subjectieve ervaring. Gezien de bijzonderheden in de sociale cognitie die doorgaans bij kinderen met ASS worden gevonden (Bejerot & Mörtberg, 2009; David et al., 2008) is het bijzonder dat het merendeel van de respondenten dit onderscheid op deze manier formuleerde. Openlijke agressie werd naar verwachting het meest genoemd als de aard van pesten door de respondenten. Andere vormen van pestgedrag, zoals relationele agressie en materiaal pesten (Crick, 1997; Crick & Grotpeter, 1996) en kenmerken van een peestsituatie, zoals langdurig, opzettelijk (Olweus, 2006) en een asymmetrische machtsrelatie (Baar, 2012), werden in mindere mate of niet genoemd. De respondenten konden globaal vormen en kenmerken van pesten noemen en onderkennen, maar leken terug te vallen op losse karakteristieken in plaats van onderling verbanden te leggen. Het conceptueel maken van pestgedrag leek te gecompliceerd voor deze doelgroep. Het expliciet vragen naar verschillen tussen pestgedrag en plaaggedrag leek hierbij een hulpmiddel te zijn. Mogelijk hangt dit samen met het onvermogen van kinderen met ASS om samenhangende verbanden te kunnen leggen in complexe situaties (Volkmar et al., 2005). Locaties van peestsituaties werden door kinderen met ASS naar verwachting vooral benoemd als locaties met weinig supervisie, zoals buiten en in de pauzes. Dit zijn bij uitstek locaties waar pestgedrag minder snel wordt opgemerkt. Dit kan betekenen dat mogelijk de aanwezigheid van supervisie of autoriteit een rol kan spelen in de preventie van peestsituaties. Wat betreft de mate van pesten, gaf de meerderheid van de respondenten aan dat pesten niet of zelden voorkomt bij hen op school, tegen de verwachting in (Cappadocia et al., 2012). Dit is noemenswaardig aangezien pesten erg actueel is en de verontrustende berichten dat peestsituaties in toenemende mate voorkomen binnen het onderwijs (Scholte et al., 2004). Deze niet-realistische ervaren mate van peestsituaties kan mogelijk verklaard worden door kindfactoren, namelijk het gematigde inzicht wat kinderen met ASS hebben in sociale processen en sociale situaties (Bejerot & Mörtberg, 2009). Hierdoor is het mogelijk dat peestsituaties niet als zodanig worden herkend, omdat de kinderen de situatie niet adequaat kunnen interpreteren (Leffert et al., 2010). Dit leidt mogelijk tot het eenzijdig en wellicht verminderd definiëren van waargenomen

pestgedragingen. Daarnaast kunnen ook omgevingsfactoren van invloed zijn op de ervaren mate van pesten. De klassen binnen het SBO bestaan uit minder leerlingen dan binnen het reguliere onderwijs (Osborne & Reed, 2011). Dit maakt dat de docent doorgaans meer supervisie heeft over de leerlingen. Eerder is beschreven dat kinderen met ASS pestsituaties en plaagsituaties onderscheiden in termen van consequenties voor het slachtoffer. Wellicht weten zij wat over het algemeen het onderscheid is, maar is het lastig voor hen om daadwerkelijk zelf dit onderscheid te maken bij echte pestsituaties. Het theoretisch kennen van pestsituaties betekent mogelijk niet dat kinderen in de praktijk de situaties kunnen herkennen. Wat betreft profielen van ouders is er weinig eenduidigheid onder kinderen met ASS. Ouders werden uiteenlopend omschreven als eenzame, arrogante, stoere of oudere kinderen en zoals verwacht werd geen lage eigenwaarde toegekend aan het profiel (Frisén et al., 2007). Daarbij werd genoemd dat ouders vaak jongens betreffen, wat in overeenkomst is met de literatuur (Craig & Pepler, 1995). Slachtoffers werden naar verwachting omschreven als 'anders' (Frisén et al., 2007). Verder werden ze gekenmerkt door instabiliteit en een jongere leeftijd, wat overeenkomt met de literatuur (Cappadocia et al., 2012), maar niet met de statistische bevindingen en verwachtingen van dit onderzoek. Pesten werd gezien als een middel om te imponeren, bij te groep te horen of als reactie op frustratie op een ongelukkig gevoel. Er werd aanvankelijk verwacht dat kinderen met ASS meer moeite zouden hebben met interpreteren van sociale situaties vanwege afwijkingen bij de sociale cognitie (Bejerot & Mörtberg, 2009). Toch lijken ze een aantal achterliggende verklaringen te kunnen noemen voor een sociaal fenomeen als pesten. Mogelijk hebben kinderen met ASS meer impliciete kennis van de oorzaken van pestsituaties dan verwacht door de invloed van educatie, media en door sociale vaardigheden die ze aangeleerd gekregen hebben (Nemeth et al., 2010). Dit maakt dat zij passende verklaringen en consequenties kunnen noemen. In verband hiermee kan worden afgevraagd of deze verklaringen en consequenties toepassing hebben op daadwerkelijke of hypothetische pestsituaties. De genoemde consequenties voor slachtoffers betroffen onder andere verdriet, angst en wanhoop. De respondenten konden beter dan de verwachting inschatten dat pestgedrag ingrijpende gevolgen heeft voor slachtoffers, maar een laag zelfbeeld en fysieke gebreken werden niet genoemd (Bejerot & Mörtberg, 2009). Beëindiging van het leven door slachtoffers leek een terugkomend en actueel gegeven te zijn. Verschillende respondenten refereerden hierbij naar actuele mediaberichten over kinderen die hun leven hebben beëindigd na lang gepest te zijn. Het indiceert dat mediaberichtgeving ook bij kinderen met ASS effectief kan zijn bij het bewust maken van de gevolgen van pestgedrag. Gevoelens van onder andere spijt werden genoemd als gevolgen voor ouders. Dit is niet in

overeenstemming met de verwachting dat de respondenten mogelijk in verminderde mate denken in termen van gevoelens en emoties en meer in waarneembare gevolgen (Bejerot & Mörtberg, 2009; David et al., 2008). Mogelijk is hier ook de invloed van educatie en media van toepassing op de impliciete kennis van de gevolgen voor ouders in pestsituaties (Nemeth et al., 2010). De respondenten is gevraagd welke pestrol zij zichzelf willen toeschrijven. De meerderheid van de respondenten zag zichzelf als niet betrokken en was ook als zodanig geclassificeerd in het onderzoek. Bij slechts een enkel meisje verschilde de zelfervaren pestrol (niet betrokken) van de geclassificeerde pestrol (slachtoffer). Bij zes jongens verschilde de zelfervaren pestrol van de geclassificeerde pestrol. Mogelijk kan dit verklaard worden door het feit dat er meer jongens (72%) waren binnen de steekproef. Aan de verwachting dat geclassificeerde slachtoffers zich eerder zien als slachtoffer werd niet voldaan (Van Roekel et al., 2010). Zoals eerder beschreven definieerden kinderen met ASS pestgedrag niet volledig. Wellicht hangt dit samen met de manier waarop zij een pestrol definiëren. Zo kan een geclassificeerd slachtoffer wel losse pestgedragingen waarnemen, maar niet het label 'slachtoffer' er aan toekennen. Het ligt echter gecompliceerd om een doorgronde verklaring te geven voor het feit dat niet aan de verwachting is voldaan, gezien het geringe aantal gevallen dat hieraan voldeed in de steekproef. Het gegeven dat de kinderen met ASS in deze steekproef niet alle vormen van pesten herkenden vormt tevens een mogelijke verklaring voor het feit dat een aantal kinderen zichzelf een andere pestrol toebedeelde dan hoe ze geclassificeerd waren. Gezien de actualiteit van pesten binnen het onderwijs (Scholte et al., 2004) is het onwaarschijnlijk dat zoveel leerlingen geclassificeerd konden worden als niet betrokken en zichzelf deze rol ook toebedeelden. Toch is het een belangrijk gegeven dat de respondenten het op deze manier beschouwden. Er kan een verband worden gezien met de bevinding dat de respondenten aangaven dat pesten zelden tot niet voorkomt bij hen op school. Dit indiceert dat pestsituaties door kinderen met ASS doorgaans niet beleefd worden als pestsituaties en dat zij hun eigen rol doorgaans als niet betrokken zien.

De beleving van leerlingen met ASS ten aanzien van de aanpak van pesten van de school, de persoonlijke aanpak van de leerkracht en de door leerlingen ervaren effectiviteit van de aanpak.

Binnen de vierde doelstelling is de beleving van leerlingen met ASS ten aanzien van de aanpak van pesten van de school, de persoonlijke aanpak van de leerkracht en de door leerlingen ervaren effectiviteit van de aanpak onderzocht. Respondenten gaven aan te ervaren dat er buiten wordt opgelet door leerkrachten, dat er verschillende consequenties zijn voor de ouders, waaronder straf, en dat er over pesten wordt gepraat. Opvallend was dat het merendeel

van de respondenten geen maatregelen of aanpak wist te noemen. Wellicht is het voor kinderen met ASS moeilijk om overkoepelende maatregelen te noemen door de verminderde waarneming in verbanden (Bejerot & Mörtberg, 2009; Volkmar et al., 2005). Een aantal respondenten gaf aan dat de leerkracht leerlingen motiveert om voor zichzelf op te komen. Dit is tegenstrijdig met de verwachting dat leerkrachten kinderen stimuleren om naar hen toe te stappen (Nicolaidis et al., 2002). Wellicht kan een veranderde tijdsgeest verklaren dat leerkrachten proberen slachtoffers op deze manier assertiever en zelfstandiger te maken voor de maatschappij. Uit de antwoorden van de respondenten kan opgemaakt worden dat de aanpak van de leerkrachten wordt getypeerd als assertief (Kochenderfer-Ladd & Pelletier, 2008), in tegenstelling tot de verwachting dat ze voornamelijk een normatieve aanpak zouden hanteren (Whitney & Smith, 1993). In tegenstelling tot de verwachting dat het merendeel van de respondenten de aanpak als nauwelijks effectief zou ervaren (Whitney & Smith, 1993), werd de aanpak door een deel van de respondenten als nauwelijks effectief en door een ander deel van de respondenten als effectief ervaren. Een groot deel meende dat er strenger gestraft moet worden om pesten tegen te gaan. Daarnaast werd aangegeven dat er meer uitgepraat moet worden en dat educatie over pesten wenselijk is. Het komt overeen met de verwachting dat het voor zichzelf opkomen van het slachtoffer niet als beste aanpak werd genoemd (Bejerot & Mörtberg, 2009; Frisé et al., 2007). In plaats daarvan zochten de respondenten externe oplossingen en keken ze niet naar slachtoffers. Dit is echter wel opvallend gezien de verklaringen die de kinderen voor pestgedrag gaven. Deze waren namelijk veelal gericht op kindfactoren. Het is voor kinderen met ASS moeilijk om verbanden te leggen (Bejerot & Mörtberg, 2009). Wellicht speelt dit mee in de discrepantie tussen genoemde oorzaken en oplossingen voor pestgedrag.

Conclusie

De algemene doelstelling van dit onderzoek trachtte inzicht te verkrijgen in het verschil in prevalentie van ervaren pestgedrag op SBO scholen bij leerlingen van 9 tot en met 13 jaar met ASS in vergelijking met leerlingen zonder ASS naar sekse en leerjaar en in de aard van ervaren pestgedrag en aanpak door scholen en docenten van dit pestgedrag bij leerlingen met ASS. Kinderen met ASS blijken meer daderschap te vertonen dan kinderen zonder ASS op het SBO. Er is meer variatie in de frequentiepercentages geclassificeerde pestrollen onder de kinderen met ASS dan onder de kinderen zonder ASS. Het overkoepelend denken waar kinderen met ASS moeite mee hebben is van herhaaldelijke invloed op de beleving van pestsituaties en hun eigen rol hierbinnen. Door het niet alomvattend definiëren van pestsituaties is het voor kinderen met ASS moeilijker om echte pestsituaties te herkennen.

Dit heeft gevolgen voor de manier waarop zij deze situaties interpreteren en hierop reflecteren. Hierdoor hebben kinderen met ASS mogelijk meer moeite met het toebedelen van hun eigen pestrol. Pestsituaties worden door hen doorgaans niet beleefd als zodanig en zij zien hun eigen rol doorgaans als niet betrokken, wat overeenkomt met hun geclassificeerde pestrol. Kinderen met ASS blijken de aanpak op school tegen pesten als wisselend effectief te ervaren en geloven dat externe oplossingen zullen helpen bij het tegengaan van pestsituaties.

Methodische kanttekeningen

Het onderzoek kent een aantal beperkingen. Wat betreft de kinderen met ASS richt het onderzoek zich op een kleine en specifieke groep van het SBO, waardoor de resultaten niet zondermeer te generaliseren zijn. Daarnaast is zowel in het kwantitatieve als kwalitatieve onderzoek het aantal jongens en meisjes ongelijk verdeeld, waardoor de niet gevonden significante sekseverschillen mogelijk niet representatief zijn voor de grotere populatie kinderen met ASS. Het feit dat meer jongens zich in de groep respondenten met ASS bevinden kan mogelijk worden verklaard door het verschil in diagnoses van ASS tussen jongens en meisjes, namelijk een ratio van 4:1 (Volkmar et al., 2005). Binnen het kwantitatieve gedeelte met de OMEV is binnen een aantal scholen aan de respondenten verteld dat het onderzoek een pestonderzoek betrof, waardoor de vragenlijsten mogelijk sociaal wenselijker zijn ingevuld door de kinderen zonder ASS. Dit is mogelijk een verklaring voor het hoge aantal geclassificeerde niet betrokken kinderen zonder ASS en voor het significante verschil in scores op de daderschapschaal tussen kinderen met ASS en kinderen zonder ASS. Het kan bovendien een verklaring bieden voor de inconsistenties tussen geclassificeerde en zelfgerapporteerde rollen bij de kinderen met ASS. Verder is er weinig inzicht verkregen in de aanpak van scholen wat betreft pestsituaties. Het grote merendeel van de respondenten wist niet welke protocollen en methodieken van toepassing zijn op hun school, waardoor ze hier niet over hebben kunnen vertellen. Mogelijk indiceert dit dat deze doelstelling onvoldoende aansluit bij het niveau van de onderzochte doelgroep. Kwalitatief onderzoek met kinderen met ASS vereist specifieke gesprekstechnieken om de betrouwbaarheid van de resultaten te waarborgen. Hoewel er door de onderzoekers deel is genomen aan een kwalitatieve training vooraf, zijn de specifieke gespreksvaardigheden gedurende het proces van onderzoeken steeds meer eigen gemaakt. De resultaten van dit onderzoek moeten met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd, omdat er gebruik is gemaakt van zelfrapportages. Het voordeel van deze zelfrapportages is dat de beleving van kinderen met ASS op pestsituaties kon worden onderzocht. Hierdoor kon inzichtelijk worden gemaakt welke factoren er spelen binnen deze doelgroep wat betreft pestsituaties. De nadelen van deze

manier van onderzoek is dat de resultaten niet zondermeer gegeneraliseerd kunnen worden, omdat het een zeer specifieke doelgroep betrof waarbinnen subjectieve gegevens zijn verzameld (Goossens, Olthof, & Dekker, 2006; Roekel et al., 2010). Binnen dit onderzoek is gebruik gemaakt van cross-sectioneel onderzoek. Longitudinaal onderzoek met een grotere steekproef is wenselijk om de resultaten uit te breiden en de betrouwbaarheid te vergroten.

Een sterke kant van het onderzoek is de diepgang die bereikt is middels de interviews naar aard en eigenschappen van pestgedrag. De werkelijke beleving van kinderen met ASS is hierdoor duidelijk naar voren gekomen. Bovendien is gebruik gemaakt van een *multimethod* (Baarda et al., 2005), wat een interessante vergelijking oplevert tussen ervaring en classificatie. Hierdoor is bijvoorbeeld meer inzicht verkregen in de manier waarop kinderen met ASS pestsituaties herkennen. Dat is wat dit onderzoek uniek maakt.

De resultaten komen veelal niet overeen met verwachtingen gebaseerd op bestaande literatuur. Dit kan indiceren dat kinderen met ASS op het SBO een unieke doelgroep betreft die niet overeenkomt met doelgroepen zonder ASS. Vervolgonderzoek kan de visie van kinderen met ASS op pestsituaties verbreden en duidelijker in beeld brengen. Ook kan het meer inzicht bieden wanneer zowel leerlingen met ASS als leerlingen zonder ASS worden meegenomen in het kwalitatieve onderzoek. Om de aanpak tegen pestgedrag van de school en van leerkrachten duidelijker in kaart te brengen lijkt het tevens van belang leerkrachten te interviewen. Dit biedt mogelijk implicaties voor de ontwikkeling van interventies en preventie toegespitst op deze doelgroep.

Implicaties voor interventies

Uit het onderzoek is gebleken dat de respondenten suggereren dat strenger straffen, meer uitpraten en educatie over pesten goede methoden lijken te zijn om pestgedrag tegen te gaan. Educatie over pesten blijkt indruk te maken op de kinderen. Pestsituaties worden door kinderen met ASS doorgaans niet beleefd als zodanig en zij zien hun eigen rol veelal als niet betrokken. Mogelijk ervaren ouders zichzelf hierdoor niet als ouders. Kinderen met ASS hebben meer moeite met het leggen van verbanden tussen hypothetische en echte pestsituaties (Bejerot & Mörtberg, 2009), waardoor het van belang lijkt om meer voorlichting te geven over pesten met praktijkvoorbeelden. Interventies dienen zich daarom te focussen op het verbeteren van het herkennen van pestsituaties onder kinderen met ASS op het SBO.

Referenties

- Addington, J., Girard, T. A., Christensen, B. K., & Addington, D. (2010). Social cognition mediates illness-related and cognitive influences on social function in patients with schizophrenia-spectrum disorders. *Journal of Psychiatry and Behavioural Neurosciences, 1*, 49-54. doi:10.1503/jpn.080039
- American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4th ed.). Text Revision*. Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Arsenault, L., Walsh, E., Trzesniewski, K., Newcombe, R., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2006). Bullying victimization uniquely contributes to adjustment problems in young children: A nationally representative cohort study. *Pediatrics, 118*, 130-138. doi:10.1542/peds.2005-2388
- Baar, P. (2002). *Training kwalitatieve analyse voor pedagogen*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Baar, P. L. M. (2012). *Peer aggression and victimization in Dutch elementary schools and sports clubs: Prevalence, stability, and approach across different contexts* (Doctoral dissertation). Utrecht: Utrecht University. Universiteit Utrecht, Utrecht.
- Baarda, D. B., De Goede, M. P. M., & Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek (2^e geheelde herziene druk)*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Badenes, L. V., Estevan, R. A. C., & Bacete, F. J. G. (2000). Theory of mind and peer rejection at school. *Social Development, 9*, 271-283. doi: 10.1111/1467-9507.00125
- Baron-Cohen, S. (2000). Theory of mind and autism: A fifteen year review. In S. Baron-Cohen, H. Tager-Flusberg, & D. J. Cohen (Eds.), *Understanding other minds: Perspectives from developmental cognitive neuroscience* (pp. 3-20). New York: Oxford University Press.

- Bejerot, S., & Mörtberg, E. (2009). Do autistic traits play a role in the bullying of Obsessive-Compulsive Disorder and Social Phobia sufferers? *Psychopathology, 42*, 170-176. doi:10.1159/000207459
- Cappadocia, C. M., Weiss, J. A., & Pepler, D. (2012). Bullying experiences among children and youth with Autism Spectrum Disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 42*, 266-277. doi10.1007/s10803-011-1241-x
- Charach, A., Pepler, D., & Ziegler, S. (1995). Bullying at school: A Canadian perspective. *Education Canada, 35*(1), 12-18.
- Craig, W. M., & Pepler, D. J. (1995). Peer processes in bullying and victimization: An observational study. *Exceptionality Education Canada, 5*(3), 81-96.
- Crick, N. R., (1997). Engagement in gender normative versus nonnormative forms of aggression: Links to social-psychological adjustment. *Developmental Psychology, 33*, 610-617. doi:10.1037//0012-1649.33.4.610
- Crick, N. R., & Bigbee, M. A. (1998). Relational and overt forms of peer victimization: A multiinformant approach. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 66*, 337-347.
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin, 115*, 74-101. doi:10.1037/0033-2909.115.1.74
- Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development, 66*, 710-722. doi.10.1111/j.1467-8624.1995.tb00900.x
- Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1996). Children's treatment by peers: Victims of relational and overt aggression. *Development and Psychopathology, 8*, 367-380.

- David, N., Gawronski, A. Santos, N. S., Huff, W., Lehnhardt, F., Newen, A., & Vogeley, K. (2008). Dissociation between key processes of social cognition in autism: Impaired mentalizing but intact sense of agency. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *38*, 593-605. doi:10.1007/s10803-007-0425-x
- Flood, A. M., Hare, D. J., & Wallis, P. (2011). An investigation into social information processing in young people with Asperger syndrome. *The National Autistic Society*, *1*, 601-624. doi:10.1177/1362361310387803
- Frisén, A., Jonsson, K., & Persson, C. (2007). Adolescents perception of bullying: Who is the victim? Who is the bully? What can be done to stop bullying? *Adolescence-San Diego*, *42*, 749-761.
- Genta, M. L., Menesini, E., Fonzi, A., Constabile, A., & Smith, P. K. (1996). Bullies and victims in schools in central and south Italy. *European Journal of Psychology of Education*, *11*, 97-110.
- Gini, G., & Pozzoli, T. (2009). Association between bullying and psychosomatic problems: A meta-analysis. *Pediatrics*, *123*, 1059-1065. doi:10.1542/peds.2008-1215
- Goossens, F. A., Olthof, T., & Dekker, P. H. (2006). New participation role scales: comparison between various criteria for assigning roles and indications for their validity. *Aggressive Behavior*, *32*, 343-357. doi:10.1002/ab.20133
- Humphrey, N., & Symes, W. (2010). Perceptions of social support and experience of bullying among pupils with autistic spectrum disorders in mainstream secondary schools. *European Journal of Special Needs Education*, *25*, 77-91. doi:10.1080/08856250903450855
- Kochenderfer-Ladd, B., & Pelletier, M. E. (2008). Teachers' views and beliefs about bullying: Influences on classroom management strategies and students' coping with peer

- victimization. *Journal of School Psychology, 46*, 431-453.
doi:10.1016/j.jsp.2007.07.005
- Leffert, J. A., Siperstein, G. N., & Widaman, K. F. (2010). Social perception in children with intellectual disabilities: The interpretation of benign and hostile intentions. *Journal of Intellectual Disability Research, 54*, 168-180. doi:10.1111/j.1365-2788.2009.01240.x
- Matson, J. L., & Nebel-Schwalm, M. (2007). Assessing challenging behaviors in children with autism spectrum disorders: A review. *Research in Developmental Disabilities, 28*, 567-579. doi:10.1016/j.ridd.2006.08.001
- Montes, G., & Halterman, J. S. (2007). Bullying among children with autism and the influence of comorbidity with ADHD: A population-based study. *Ambulatory Pediatrics, 7*, 253-257. doi:10.1016/j.ambp.2007.02.003
- Nemeth, D., Janacek, K., Balogh, V., Londe, Z., Mingesz, R., Fazekas, M., ... Vetro, A. (2010). Learning in Autism: Implicitly Superb. *PLoS ONE, 5*, 1-7.
doi:10.1371/journal.pone.0011731
- Nicolaides, S., Toda, Y., & Smith, P. K. (2002). Knowledge and attitudes about school bullying in trainee teachers. *British Journal of Educational Psychology, 72*, 105-118.
doi:10.1348/000709902158793
- Olweus, D. (2006). Bullying at school: Knowledge base and an effective intervention Program. *Annals of the New York Academy of Sciences, 794*, 265-276.
doi:10.1111/j.1749-6632.1996.tb32527.x
- Osborne, L. A., & Reed, P. (2011). School factors associated with mainstream progress in secondary education for included pupils with Autism Spectrum Disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders, 5*, 1253-1263. doi:10.1016/j.rasd.2011.01.016
- Pellegrini, A. D., & Jong, J. D. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school.

British Journal of Developmental Psychology, 20, 259-280.

doi:10.1348/026151002166442

Scholte, R., Engels, R., Haselager, G., & Kemp, R. (2004). Stabiliteit in pesten en gepest worden: Associaties met sociaal functioneren op de basisschool en middelbare school. *Pedagogiek*, 24, 171-186.

Smith, P. K., Madson, K. C., & Moody, J. C. (1999). What causes the age decline in reports of being bullied at school? Towards a developmental analysis of risks of being bullied. *Educational Research*, 41, 267-285. doi:10.1080/0013188990410303

Sutton, J., Smith, P. K., & Swettenham, J. (1999). Social cognition and bullying: Social inadequacy or skilled manipulation? *British Journal of Developmental Psychology*, 17, 435-450. doi:10.1348/026151099165384

Thornberg, R. (2010). Schoolchildren's social representation on bullying causes. *Psychology in the Schools*, 47, 311-327. doi:10.1002/pits.20472

Twyman, K. A., Saylor, C. F., Saia, D., Macias, M. M., Taylor, L. A., & Spratt, E. (2010). Bullying and ostracism experiences in children with special health care needs. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 31, 1-8.
doi:10.1097/DBP.0b013e3181c828c8

Van Roekel, E., Scholte, R. H. J., & Didden, R. (2010). Bullying among adolescents with autism spectrum disorders: Prevalence and perception. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40, 63-73. doi:10.1007/s10803-009-0832-2

Volkmar, F. R., Klin, A., & Schultz, R. T. (2005). Pervasive developmental disorders. In B. J. Sadock & V. A. Sadock (Eds.), *Comprehensive textbook of psychiatry*. Vol. 2. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

- Whitney, I., & Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational Research, 35*, 3-25.
doi:10.1080/0013188930350101
- Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L., & Karstadt, L. (2003). The association between direct and relational bullying and behaviour problems among primary school children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 41*, 989-1002. doi:10.1111/1469-7610.00687
- Wolke, D., Woods, S., & Stanford, K. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology, 92*, 673-696. doi:10.1348/000712601162419